

**Εθνική Αρχή
Ανώτατης Εκπαίδευσης**
Hellenic Authority
for Higher Education

COVID 19 και ψηφιακή ανώτατη εκπαίδευση

Τάσεις και Προκλήσεις
για την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση
(Κείμενο Εργασίας)

© ΕΘΑΑΕ, 2021

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού – Μη εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα 4.0.

Για να δείτε αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον ιστότοπο <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

ΕΘΝΙΚΗ ΑΡΧΗ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Αριστείδου 1 & Ευριπίδου 2 - 105 59 Αθήνα

1ος - 4ος όροφος

T: +30 210 9220944 – W: www.ethaae.gr – E: secretariat@ethaae.gr

Συντελεστές

Συγγραφική Ομάδα

Δρ Χριστίνα Μπέστα, Γενική Διευθύντρια

Δρ Λουκάς Ν. Άννινος, Εξωτερικός Συνεργάτης

Ομάδα Γλωσσικής και Τεχνικής επιμέλειας

Γεωργία Κωστοπούλου, ΜΑ, Προϊσταμένη Τμήματος Γραμματειακής Υποστήριξης και Επικοινωνίας

Δρ Νικόλαος Γεωργιάδης, Προϊστάμενος Διεύθυνσης Πληροφοριακών Συστημάτων και Τεκμηρίωσης

Προτεινόμενος τρόπος αναφοράς:

Μπέστα, Χ., Άννινος, Λ.Ν. (2021), COVID19 και ψηφιακή ανώτατη εκπαίδευση – Τάσεις και Προκλήσεις για την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση (Κείμενο Εργασίας), Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης, Αθήνα.

Το κείμενο εργασίας είναι διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: www.ethaae.gr

Η εμφάνιση της ασθένειας του κορωνοϊού (COVID-19) στα τέλη του 2019 στην Κίνα και η ραγδαία εξάπλωσή της σε παγκόσμιο επίπεδο (πάνω από 117 εκατομμύρια κρούσματα παγκοσμίως και περισσότερα από 2,5 εκατομμύρια θύματα σε 223 χώρες – Μάρτιος 2021) συνοδεύτηκε από ευρείας κλίμακας πρωτόγνωρες κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις.¹ Η εκπαίδευση (όλες οι βαθμίδες της) επηρεάστηκε σε σημαντικό βαθμό από την πανδημία, αν αναλογιστεί κανείς πως περίπου 1,5 δισεκατομμύρια μαθητές και φοιτητές δεν μπορούσαν ή και δεν μπορούν ακόμη να έχουν φυσική παρουσία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα των χωρών τους (λόγω των περιοριστικών μέτρων).²

Όλες οι χώρες είτε εφάρμοσαν έτοιμα σχέδια αντιμετώπισης αυτής της έκτακτης κατάστασης είτε προέβησαν σε άμεση λήψη αποφάσεων και πλέγμα υποστηρικτικών δράσεων προς τις πληττόμενες ομάδες. Στις περισσότερες χώρες (περιλαμβανομένης και της Ελλάδας) τα εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων, αξιοποιώντας την τεχνολογία, προχώρησαν σε προσαρμογή του τρόπου εκπαίδευσης (π.χ. σύγχρονη/ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση)³ και της συνολικής λειτουργίας τους (π.χ. αναθέωση στρατηγικής, ευέλικτες μορφές εργασίας), λαμβάνοντας μέριμνα για την όσο το δυνατό καλύτερη διατήρηση του επιπέδου ποιότητας (π.χ. ταχύρρυθμα μαθήματα προς το διδακτικό προσωπικό για την ηλεκτρονική μάθηση και τη χρήση ψηφιακού διδακτικού υλικού, εναλλακτικές μέθοδοι αξιολόγησης, ηλεκτρονική πύλη με πληροφόρηση για διαθέσιμα εργαλεία, παροχή ψυχολογικής υποστήριξης). Ακόμη, σε παγκόσμιο επίπεδο πραγματοποιήθηκαν 10,3 εκατομμύρια εγγραφές στην πλατφόρμα ηλεκτρονικής εκπαίδευσης Coursera, αριθμός αυξημένος κατά 644% σε σχέση με το 2019, κάτι που ενδεχομένως οφείλεται και στην προσφορά αρκετών μαθημάτων χωρίς κόστος λόγω του κορωνοϊού.⁴

Σύμφωνα με δεδομένα της Παγκόσμιας Τράπεζας, στις αρχές Απριλίου του 2020 (στην Ελλάδα από 10-3-2020), ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης από 175 χώρες ανέστειλαν προσωρινά τη λειτουργία τους λόγω του κορωνοϊού, επηρεάζοντας πάνω από 220 εκατομμύρια φοιτητές, πλήθος ερευνητών, διδακτικό και διοικητικό προσωπικό. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στα ιδρύματα ήταν πολλαπλές και πολυεπίπεδες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο οίκος αξιολόγησης Moody's υποβάθμισε τις προοπτικές των δημοσίων πανεπιστημίων στις ΗΠΑ σε αρνητικές.⁵ Τα έσοδα των ιδρυμάτων από τα διδάκτρα, από την έρευνα, τη διοργάνωση συνεδρίων και τη στέγαση φοιτητών παρουσιάζουν ήδη απώλειες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι πανεπιστημιακά ιδρύματα από τις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Αυστραλία και τον Καναδά, τα οποία τα προηγούμενα χρόνια προέβησαν σε σημαντικές επενδύσεις ώστε να εξυπηρετήσουν την αυξημένη ζήτηση διεθνών φοιτητών (μέχρι πρόσφατα 5 εκατομμύρια σε παγκόσμιο επίπεδο εκ των οποίων σχεδόν το 1 εκατομμύριο είναι Κινέζοι), οι οποίοι υπόκεινται σε αυξημένα διδάκτρα σε σχέση με τους ημεδαπούς φοιτητές, βρίσκονται σε δύσκολη θέση, λόγω των περιοριστικών μέτρων και της ενισχυόμενης απροθυμίας για σπουδές στο εξωτερικό. Χαρακτηριστικά, το ακ. έτος 2018-19 αναφέρεται ότι τα συνολικά έσοδα των ιδρυμάτων του Ην. Βασιλείου

¹ World Health Organization [11/03/2021] Διαθέσιμο εδώ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

² Kandri, S.E (2020) How COVID-19 is driving a long-overdue revolution in education [15/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/how-covid-19-is-sparking-a-revolution-in-higher-education/>

³ World Bank (2020) How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic [15/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic>

ILO (2020) Sectoral Brief [15/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/-sector/documents/briefingnote/wcms_742025.pdf

IESALC (2020) COVID-19 and higher education: Impact analysis, policy responses and recommendations [19/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ <http://www.iesalc.unesco.org/en/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-EN-090420-2.pdf>

⁴ Coursera Together: Free online learning during COVID-19 [11/03/2021] Διαθέσιμο εδώ <https://blog.coursera.org/coursera-together-free-online-learning-during-covid-19/>

⁵ Jack A. and Smyth J (2020) Coronavirus: universities face a harsh lesson, Financial Times [18/05/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://www.ft.com/content/0ae1c300-7fee-11ea-82f6-150830b3b99a>

ανήλθαν στα 37,63 δισ. £. Το κόστος του κορωνοϊού για τα βρετανικά πανεπιστήμια υπολογίζεται ότι θα ανέλθει σε 2,6 δισ. £ (1,5 δισ. από ξένους φοιτητές, 612 εκατ. από τους εγχώριους φοιτητές και 350 εκατ. από τους φοιτητές της ΕΕ⁶), σε απώλεια 30.000 θέσεων εργασίας στα πανεπιστήμια και ισάριθμη απώλεια θέσεων εργασίας στις τοπικές κοινωνίες. Επιπρόσθετα, η μειωμένη χρηματοδότηση επιδρά αρνητικά στη φήμη των ιδρυμάτων, η οποία με τη σειρά της καθορίζει, μεταξύ άλλων παραγόντων, τη θέση των ιδρυμάτων στις διεθνείς κατατάξεις, η οποία επηρεάζει την προσέλκυση διεθνών φοιτητών και διδακτικού προσωπικού⁷.

Ήδη έχουν διεξαχθεί οι πρώτες έρευνες από φορείς, όπως American Council on Education, European Association for International Education, Erasmus Student Network, Quacquarelli Symonds, Association to Advance Collegiate Schools of Business, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου και ερευνητές (π.χ. Karalis & Raikou, 2020; Crawford et al., 2020; Wahab, 2020)⁸. Οι έρευνες καταγράφουν τις επιπτώσεις της πανδημίας και τους προβληματισμούς των ιδρυματικών διοικήσεων για πλήθος θεμάτων τόσο ακαδημαϊκών (π.χ. εκπαιδευτική διαδικασία, κινητικότητα, πρακτική άσκηση) όσο και οργανωσιακών (π.χ. ανάγκη τεχνογνωσίας διαχείρισης κρίσεων, διασφάλιση ποιότητας, υποστήριξη προσωπικού), αλλά και τους τρόπους αντίδρασης/ανταπόκρισης και τις πρωτοβουλίες των ιδρυμάτων, τις εντυπώσεις και την εμπειρία των φοιτητών και τις επιπτώσεις στους ερευνητές. Ταυτόχρονα, οργανισμοί όπως η UNESCO⁹ και η Παγκόσμια Τράπεζα¹⁰ εξέδωσαν οδηγίες και σημεία προσοχής ως προς την αξιοποίηση της τεχνολογίας στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (λόγω COVID-19), τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από ιδρύματα, φοιτητές, μαθητές και διδάσκοντες.

Από τις μελέτες αυτές εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα ιδρύματα βρίσκονται αντιμέτωπα με πλήθος προκλήσεων σε βραχυπρόθεσμο και μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα αναφοράς, οι οποίες προδιαγράφουν ένα πλέγμα ενεργειών, των οποίων η υλοποίηση περιλαμβάνει τη βέλτιστη δυνατή αξιοποίηση της τεχνολογίας είτε στον ακαδημαϊκό είτε στον οργανωσιακό πυλώνα των ιδρυμάτων.

α) **Ο ακαδημαϊκός πυλώνας** περιλαμβάνει τη διδασκαλία, την έρευνα, την πρακτική άσκηση, την κινητικότητα¹¹. Στην πλειονότητά τους, τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης -αν και δεν βρίσκονται όλα στο ίδιο επίπεδο ψηφιακού μετασχηματισμού- ανταποκρίθηκαν άμεσα. Για παράδειγμα αξιοποιώντας την εμπειρία από τα προγράμματα e-learning, τον βαθμό εξοικείωσης των διδασκόντων με τις νέες τεχνολογίες και έχοντας λάβει υπόψη τις ανάγκες, τις δυνατότητες και τις ιδιαιτερότητες των φοιτητών, οργάνωσαν εναλλακτικά τη διαδικασία εκπαίδευσης προσφέροντας κατάλληλη υποστήριξη σε φοιτητές και διδάσκοντες. Αν και ο ψηφιακός μετασχηματισμός των ιδρυμάτων είχε ξεκινήσει πολύ πριν την πανδημία, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι εν τέλει αυτός επιταχύνθηκε λόγω των συνθηκών.

⁶ McKie A (2020) UK universities 'face £2.6bn coronavirus hit with 30K jobs at risk' [15/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ <https://www.timeshighereducation.com/news/uk-universities-face-ps26bn-coronavirus-hit-30k-jobs-risk>

⁷ Jack A. and Smyth J (2020) Coronavirus: universities face a harsh lesson, Financial Times [18/05/2020] Διαθέσιμο εδώ

<https://www.ft.com/content/0a61c300-7fee-11ea-82f6-150830b3b99a>

⁸ Karalis, T., & Raikou, N. (2020). Teaching at the Times of COVID-19: Inferences and Implications for Higher Education Pedagogy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5), 479–493.

Crawford, J., Butler-Henderson, K., Rudolph, J., Malkawi, B., Glowatz, M., Burton, R., Magni, P and Lam, S 2020, 'COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses', *Journal of Applied Learning & Teaching*, 3(1), 1-20

Wahab, A (2020) Online and Remote Learning in Higher Education Institutes: A Necessity in light of COVID-19 Pandemic, *Higher Education Studies*, 10(3), 16-25

⁹ UNESCO Guidances for Online Education During COVID-19 Pandemic by IITE and its partners [12/03/2021] Διαθέσιμο εδώ

<https://iite.unesco.org/publications/guidances-for-online-education-during-covid-19/>

¹⁰ World Bank (2020) Remote Learning and COVID-19 [12/03/2021] Διαθέσιμο εδώ

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/266811584657843186/pdf/Rapid-Response-Briefing-Note-Remote-Learning-and-COVID-19-Outbreak.pdf>

¹¹ Η εικονική πρακτική άσκηση έχει κάνει την εμφάνισή της στις ΗΠΑ και δίνει τη δυνατότητα στους φοιτητές (χωρίς φυσική παρουσία) να κάνουν την πρακτική τους, αξιοποιώντας την τεχνολογία (π.χ. Skype, instant messaging, project management software), σε επιχειρήσεις και φορείς με έδρα σε ολόκληρο τον κόσμο (π.χ. US Department of State, Columbia University – Virtual Internship Programme).

Σύμφωνα άλλωστε με τη μελέτη DIGI HE, η οποία αποσκοπεί στην αποτύπωση της σημασίας και του βαθμού αξιοποίησης της τεχνολογίας στην εκπαιδευτική διαδικασία, καταδεικνύεται αφενός μεν η κατανόηση από τα ιδρύματα των ωφελειών για τους φοιτητές και αφετέρου μεγαλύτερη, σε σχέση με το παρελθόν, υιοθέτηση της τεχνολογίας από αυτά (π.χ. εφαρμογή συστήματος μικτής μάθησης, ανάπτυξη και προσφορά μαζικών ανοικτών διαδικτυακών μαθημάτων (MOOCs), διαθεσιμότητα υποστηρικτικών υπηρεσιών μέσω διαδικτύου, καινοτόμες εφαρμογές μέσω της τεχνητής νοημοσύνης και της μηχανικής μάθησης, ακόμη και μετάβαση στην αμφιλεγόμενη ψηφιακή κινητικότητα των φοιτητών). Η εξέλιξη αυτή δεν αποτελεί απλά και μόνο εναρμόνιση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης με την τεχνολογική ανάπτυξη.

Αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η εν λόγω εξέλιξη συνιστά αποτέλεσμα α) συνειδητής στρατηγικής επιλογής, η οποία υποστηρίζεται από πολιτικές, επαρκείς πόρους, διαδικασίες και εργαλεία, και β) συστηματικής προσπάθειας, όπως άλλωστε τεκμαίρεται από τα ευρήματα της παραπάνω μελέτης, σύμφωνα με την οποία το 88% των ιδρυμάτων διαθέτουν ήδη στρατηγική για την αξιοποίηση της τεχνολογίας στη διδασκαλία και τη μάθηση. Στο πλαίσιο αυτό είναι γνωστή η πρακτική των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης να οργανώνουν και να προσφέρουν προγράμματα elearning σε ειδικές κατηγορίες πληθυσμού, συμβάλλοντας έτσι στους στόχους της δια βίου μάθησης. Όπως αναφέρεται, η στρατηγική αυτή ήταν εν τέλει που βοήθησε τα ιδρύματα στην «επείγουσα», λόγω κορωνοϊού, μετάβαση σε αποκλειστικά διαδικτυακή ακαδημαϊκή λειτουργία.

Αναμφίβολα γίνεται αντιληπτό ότι ο ρόλος της τεχνολογίας στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων της πανδημίας και στην κατά το δυνατό ομαλότερη λειτουργία των ιδρυμάτων είναι κομβικής σημασίας. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί, ειδικά ως προς την εκπαιδευτική διαδικασία, πως η πλήρης αξιοποίηση της τεχνολογίας δεν εξαντλείται μόνο στην ανάρτηση των παρουσιάσεων από κάθε διάλεξη σε μια πλατφόρμα τηλεκαίτευσης και στη μετάδοση ενός μαθήματος μέσω Zoom, Teams, Webex κ.λπ. Περιλαμβάνει ουσιαστικότερες αλλαγές, όπως είναι ο επανασχεδιασμός των μαθησιακών αντικειμένων και η προσαρμογή τους στο ψηφιακό περιβάλλον, η διαθεσιμότητα εναλλακτικών/πολλαπλών διαδρομών μάθησης, ο εμπλουτισμός του διδακτικού υλικού με πολυμεσικό περιεχόμενο και διαδραστικές εφαρμογές που προάγουν τη συνεργασία και την ενεργό συμμετοχή των φοιτητών. Σημειώνεται, ακόμη, πως η μετάβαση στη νέα αυτή πραγματικότητα δεν υποβαθμίζει, αλλά αντίθετα αναδεικνύει τη σημασία της σωστής παιδαγωγικής κατάρτισης των διδασκόντων και της ικανότητάς τους να σχεδιάζουν διαδραστικό εκπαιδευτικό υλικό.¹²

Σε μελέτη της AACSB¹³ (American Association for Collegiate Schools of Business) τονίζεται εξίσου η μεγάλη σημασία της τεχνολογίας για την καινοτομία στη διδακτική πρακτική, τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου παροχής της εκπαίδευσης και της αξιολόγησής της και αναδεικνύεται το θέμα των ψηφιακών δεξιοτήτων των διδασκόντων, της επιμόρφωσης και συστηματικής τους υποστήριξης.

Αναμένεται, λοιπόν, από τα ιδρύματα να επιμορφώνουν το διδακτικό τους προσωπικό τακτικά ως προς τη χρήση τεχνολογικών μέσων, την ανάπτυξη ηλεκτρονικού υλικού διδασκαλίας και τον σχεδιασμό υβριδικών μαθημάτων. Μια καλή πρακτική θα ήταν η ανάπτυξη κέντρων διδασκαλίας στα ιδρύματα, κατά το πρότυπο π.χ. του Κέντρου ακαδημαϊκής καινοτομίας του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν, και η παροχή πιστοποιημένης επιμόρφωσης. Επιπλέον, τα ιδρύματα θα πρέπει να μεριμνήσουν για τη συστηματική διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών τους από τη νέα εκπαιδευτική εμπειρία, να δώσουν στους φοιτητές ευελιξία για την επίτευξη

¹² Martin-Barbero, S (2020) COVID-19 has accelerated the digital transformation of higher education [11/03/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/covid-19-digital-transformation-higher-education/>

¹³ AACSB (2020) <https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-online-virtual-instruction-findings>
<https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-anticipated-positive-impacts>
<https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-initial-findings>

ξεκάθαρα διατυπωμένων μαθησιακών στόχων και την αξιολόγηση της επίδοσής τους, να τους υποστηρίξουν με λογισμικό και υλικό και να βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία μαζί τους. Αναμφίβολα, πολύτιμο βοήθημα είναι η συλλογή και ανάλυση των δεδομένων μάθησης (learning analytics) και η αξιοποίησή τους για τον σχεδιασμό των μαθημάτων και την εμπειρία μάθησης των φοιτητών.

Επιπλέον, ως προς την έρευνα, τα ιδρύματα οφείλουν να διασφαλίσουν την πρόσβαση σε επιστημονικό υλικό και λογισμικό, τη διεξαγωγή της από απόσταση (όπου αυτό είναι εφικτό) και την υιοθέτηση καινοτόμων μεθόδων (π.χ. χρήση ολογραμμάτων, τεχνολογία εικονικής πραγματικότητας, προσομοιωτές) καθώς και τη διατήρηση συνεργασιών με ξένα ιδρύματα. Προσοχή θα πρέπει, επίσης, να δοθεί από τα ιδρύματα στην εκπαίδευση των νέων ερευνητών στη χρήση τεχνολογικών εφαρμογών. Σε σχετική μελέτη του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου για τις επιπτώσεις της πανδημίας στους ερευνητές, μεταξύ άλλων, καταδεικνύεται ικανοποίηση των ερευνητών ως προς τη διοικητική υποστήριξη που τους προσέφεραν τα ελληνικά πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα προκειμένου να μπορούν να συνεχίσουν να ασκούν την ερευνητική τους δραστηριότητα. Ωστόσο, επισημαίνεται η επίδραση του περιορισμού των μετακινήσεων στην πρόσβαση στις ερευνητικές υποδομές, τη δυνατότητα πραγματοποίησης ερευνών πεδίου αλλά και τη χρονική ολοκλήρωση του ερευνητικού έργου (με διαφοροποιήσεις ανά επιστημονικό πεδίο).

Θα πρέπει παράλληλα να τονιστεί ότι σε κάθε περίπτωση τα ιδρύματα οφείλουν να προστατεύουν τις θεμελιώδεις αξίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ. δημοκρατία, ισότητα ευκαιριών,¹⁴ σεβασμός στα προσωπικά δεδομένα, αποφυγή διακρίσεων σε βάρος ατόμων από πληττόμενες περιοχές). Το θέμα αυτό δεν είναι άσχετο με τη βέλτιστη αξιοποίηση της τεχνολογίας αφού οποιεσδήποτε διδακτικές πρακτικές με ηλεκτρονικά μέσα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους θέματα συνδεσιμότητας, ευρυζωνικότητας και διαθεσιμότητας συσκευών από πλευράς φοιτητών. Επίσης, είναι πιθανό φοιτητές με μαθησιακές δυσκολίες να απαιτούν ιδιαίτερη υποστήριξη από τα ιδρύματα προκειμένου να μπορούν να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του νέου μαθησιακού περιβάλλοντος και να μην παρουσιάζουν υστέρηση. Αυτό περιλαμβάνεται και στις συστάσεις της επιτροπής για τους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης SDG 2030 (Steering Committee).¹⁵

Ο *Sandeep Krishnamurthy*,¹⁶ Κοσμήτορας στο Πανεπιστήμιο Washington – Bothell αναφέρει ότι «στο πλαίσιο αντιμετώπισης του κορωνοϊού ήταν καίρια η σημασία της προσαρμοστικότητας (ηλεκτρονική μάθηση, τηλε-εργασία προσωπικού), της ενσυναίσθησης (κατανόηση αναγκών ευάλωτων φοιτητών), της λήψης αποφάσεων με βάση δεδομένα (π.χ. υγεία) και της μάθησης (ως προς τη διαχείριση επειγουσών καταστάσεων, την ενσωμάτωση της τεχνολογίας και τη συνεργασία). Βασική μέριμνα στο ίδρυμά του, ήταν η δημιουργία κουλτούρας υποστήριξης και αλληλεγγύης». Για το μέλλον θεωρεί πως «η ευελιξία και η δημιουργικότητα ως προς τον τρόπο παροχής των εκπαιδευτικών υπηρεσιών θα είναι βασικά συστατικά για τη διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών, σύμφωνα με τις νέες συνθήκες». Συστήνει δε τακτική επικοινωνία με τους φοιτητές, συστηματική διερεύνηση των αντιλήψεών τους, ξεκάθαρα διατυπωμένες προσδοκίες ως προς τις απαιτήσεις των μαθημάτων και υπομονή.

¹⁴Amour M (2020) How neurodivergent students are getting through the Pandemic [15/05/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://www.insidehighered.com/news/2020/05/13/neurodivergent-students-face-challenges-quick-switch-remote-learning>
UNESCO Universities tackle COVID 19 disadvantaged students [18/05/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://en.unesco.org/news/universities-tackle-impact-covid-19-disadvantaged-students>

¹⁵The SDG-Education 2030 Steering Committee Recommendations for COVID-19 Education Response [19/05/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://sdg4education2030.org/sites/default/files/2020-04/SDG-Education%202030%20SC%20recommendations%20-%20COVID-19%20Education%20response.pdf>

¹⁶ Krishnamurthy, S. (2020) Leading—While Learning—Through a Pandemic [18/05/2020] Διαθέσιμο εδώ <https://bized.aacsb.edu/articles/2020/april/leading-while-learning-through-a-pandemic>

β) **Ο οργανωσιακός/διοικητικός πυλώνας** περιλαμβάνει κυρίως τις υπηρεσίες διοίκησης και λειτουργίας του Ιδρύματος. Σε μελέτη του Αμερικανικού Συμβουλίου Εκπαίδευσης (ACE) (2020)¹⁷ με τη συμμετοχή 192 Προέδρων πανεπιστημίων και κολλεγίων στις ΗΠΑ, εκφράζεται ανησυχία για τις οικονομικές επιπτώσεις του COVID-19 στα ιδρύματα, ενώ διαπιστώνεται ότι τα ιδρύματα έχουν ήδη προβεί στη λήψη μέτρων ελέγχου κόστους και αποδοτικότητας. Βέβαια, σε μεγάλο ποσοστό σχεδόν 90% καταγράφεται συμφωνία των Προέδρων για τη σημασία των επενδύσεων στην τεχνολογική υποδομή, δεδομένου ότι οι επενδύσεις επέτρεψαν στα ιδρύματά τους να ανταποκριθούν ομαλά στις προκληθείσες από τον κορωνοϊό αλλαγές. Ενδεικτικά, μάλιστα, επισημαίνεται η προτροπή προς τις διοικήσεις των ιδρυμάτων για τις απαραίτητες διοικητικές ενέργειες προκειμένου να δημιουργηθεί ένας κόμβος ενημέρωσης και παροχής ολοκληρωμένων υπηρεσιών για τη διευκόλυνση συνολικά της λειτουργίας του ιδρύματος.¹⁸ Αναμφίβολα, το πλέγμα των ενεργειών των ιδρυματικών διοικήσεων για τη διασφάλιση της συνέχισης λειτουργίας των ιδρυμάτων περιλαμβάνει, και σε αυτήν την περίπτωση, τη μέγιστη δυνατή αξιοποίηση της τεχνολογίας. Άλλα παραδείγματα αποτελούν οι συνεδριάσεις των συλλογικών οργάνων οι οποίες πραγματοποιούνται με τηλεδιάσκεψη, η ενίσχυση της διαδικτυακής ασφάλειας, καθώς και η υιοθέτηση της τηλεργασίας για το διοικητικό προσωπικό (στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό σε κάθε ίδρυμα) και φυσικά η υποστήριξή του.

Σε σχέση με το εσωτερικό τους περιβάλλον, αναμένει κανείς από τις διοικήσεις των ιδρυμάτων, πέρα από την αναβάθμιση της τεχνολογικής τους υποδομής, να επανακαθορίσουν τις στρατηγικές τους προτεραιότητες, να ενισχύσουν την προβολή συγκεκριμένων αξιών και την ανάπτυξη κουλτούρας συνεργασίας, εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης μεταξύ όλων των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, και να συμβάλουν στην απλοποίηση πολύπλοκων διαδικασιών. Παράλληλα, ενδείκνυται η συγκρότηση ομάδων διαχείρισης κρίσεων και η επίδειξη συνέπειας ως προς τη διασφάλιση ποιότητας λαμβάνοντας μέριμνα σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές για την περίπτωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης μέσω διαδικτύου και την ενδεχόμενη συμμετοχή σε διαδικασίες πιστοποίησης που περιλαμβάνουν επιτόπια επίσκεψη με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο το Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Φορέων Διασφάλισης Ποιότητας (ENQA)¹⁹ στις 27 Μαρτίου 2020 εξέδωσε ανακοίνωση, στην οποία μεταξύ άλλων τόνιζε την ανάγκη οι φορείς διασφάλισης ποιότητας να δείξουν ευελιξία στις διαδικασίες τους για τη διασφάλιση ποιότητας και να υποστηρίξουν τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης στις σχετικές προσπάθειές τους, προσφέροντας καθοδήγηση για θέματα όπως η μετάβαση στην ηλεκτρονική διδασκαλία, οι εναλλακτικές μέθοδοι αξιολόγησης της επίδοσης των φοιτητών και διατήρησης των ακαδημαϊκών προτύπων και οι υπηρεσίες υποστήριξης των φοιτητών. Αυτά τελικά έγιναν πράξη σε ορισμένες χώρες.²⁰ Είναι ενδιαφέρον, επίσης, το γεγονός ότι παρά τα ερωτήματα για την αξιοπιστία και την εμπιστευτικότητα της διενέργειας των διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας με ηλεκτρονικά μέσα, σε κάποιες χώρες φαίνεται πως η συμμετοχή σε αυτόν τον τύπο διαδικασίας αλλάζει τις αρχικές, επιφυλακτικές, αντιλήψεις των ιδρυμάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΘΑΑΕ, όπως και άλλοι φορείς διασφάλισης ποιότητας στην Ευρώπη, έθεσε σε λειτουργία ηλεκτρονικό φόρουμ για την καταγραφή ιδεών και προτάσεων σχετικά με αξιόπιστους και έγκυρους τρόπους εναλλακτικής εξέτασης των φοιτητών για το τρέχον εξάμηνο, ώστε να αποτελέσει σημείο συγκέντρωσης καλών πρακτικών και διάχυσης της πληροφορίας. Παράλληλα, η ΕΘΑΑΕ κατέγραψε τα βήματα της διαδικασίας

¹⁷ American Council on Education (2020) College and university presidents respond to covid-19: april 2020 survey [18/05/2020]

Διαθέσιμο εδώ <https://www.acenet.edu/Research-Insights/Pages/Senior-Leaders/College-and-University-Presidents-Respond-to-COVID-19-April-2020.aspx>

¹⁸ World Bank <http://pubdocs.worldbank.org/en/808621586532673333/WB-Tertiary-Ed-and-Covid-19-Crisis-for-public-use-April-9-FINAL.pdf>

¹⁹ ENQA Statement on COVID 19 pandemic [15/05/2020] Διαθέσιμο εδώ

<https://enqa.eu/index.php/enqa-statement-on-covid-19-pandemic/>

²⁰ ENQA, External quality assurance in the time of COVID-19. Case examples from ENQA member agencies [02/06/2020] Διαθέσιμο εδώ

https://enqa.eu/wp-content/uploads/2020/06/External-QA-in-times-of-COVID-19_case-examples.pdf

πιστοποίησης των ΕΣΔΠ και ΠΠΣ που απαιτούν επιτόπια επίσκεψη και προσαρμοσε, όπου χρειαζόταν τη διαδικασία επιθεώρησης με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, για όσο διάστημα επιβάλλουν οι ειδικές συνθήκες λόγω της πανδημίας.

Ωστόσο, είναι ακόμη δύσκολο να προβλεφθεί ποιες από τις αλλαγές που έχει επιφέρει ο κορωνοϊός στη λειτουργία των συστημάτων εκπαίδευσης και ειδικότερα στην ανώτατη εκπαίδευση θα έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Ως τώρα τα ελληνικά πανεπιστήμια, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους, έχουν προβεί στις ακόλουθες ενέργειες:²¹ α) στη λήψη μέτρων για την προστασία της υγείας και στη σχετική ενημέρωση, β) στη διδασκαλία των μαθημάτων με σύγχρονο /ασύγχρονο τρόπο, γ) στην υιοθέτηση και υλοποίηση εναλλακτικών μεθόδων αξιολόγησης φοιτητών (κουίζ, διαδρομές μάθησης, εργασίες με συνεργασία), δ) στην ανάπτυξη και δημοσίευση αναλυτικών εγχειριδίων με οδηγίες για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ε) στην επιμόρφωση του διδακτικού προσωπικού, στ) στην ανάπτυξη μεθόδων (π.χ. ερωτηματολογίων) για τη διαπίστωση ικανοποίησης των φοιτητών από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση και την καταγραφή προβλημάτων/δυσκολιών (π.χ. χαμηλή ταχύτητα internet, έλλειψη εξοπλισμού), ζ) στην προσαρμογή του διδακτικού υλικού για διδασκαλία από απόσταση αλλά και στην αξιοποίηση ηλεκτρονικών συγγραμμάτων/υλικού ανοικτής πρόσβασης, η) στη διασφάλιση δωρεάν πρόσβασης σε εκπαιδευτικό λογισμικό για την ακαδημαϊκή κοινότητα, θ) στην παροχή ψυχολογικής υποστήριξης των φοιτητών και στη διοργάνωση σχετικών διαδικτυακών σεμιναρίων (ψηφιακή/διαδικτυακή συμπεριφορά, ενημέρωση για ψυχική/κοινωνική υγεία). Επιπλέον, έχουν σχεδιάσει εναλλακτικούς τρόπους εξέτασης, όπως εξετάσεις με ηλεκτρονική επίβλεψη από απόσταση (exam proctoring), προφορικές εξ αποστάσεως ομαδικές εξετάσεις με ηλεκτρονικά μέσα, απαλλακτικές εργασίες, γραπτές εξετάσεις εξ αποστάσεως με ερωτήσεις ανάπτυξης (take home exam) λαμβάνοντας μέριμνα για το αδιάβλητο και την αξιοπιστία της διαδικασίας, την προστασία προσωπικών δεδομένων των φοιτητών και τους φοιτητές που αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες.

Τέλος, επισημαίνεται διεθνώς ότι η συστηματική παρακολούθηση των αλλαγών από τα ιδρύματα –μέσω και της συλλογής δεδομένων- τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο (π.χ. παιδαγωγικές επιπτώσεις, εξασφάλιση ίσων ευκαιριών) όσο και διοικητικό (π.χ. νέες πρακτικές εργασίες, υποστήριξη προσωπικού, οργανωσιακή μάθηση, ευελιξία), η ενίσχυση της μάθησης χωρίς χωρικό και χρονικό περιορισμό (ubiquitous learning) μέσω της χρήσης τεχνολογικών και πληροφοριακών υποδομών, καθώς και η συνεργασία με την κεντρική διοίκηση και τις αρχές διασφάλισης ποιότητας αποτελούν δυνητικά ασφαλή σημεία αναφοράς για την πορεία των ιδρυμάτων κατά τη διάρκεια και μετά την εποχή της πανδημίας.

Βιβλιογραφία

AACSB (2020) <https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-online-virtual-instruction-findings>

AACSB (2020) <https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-anticipated-positive-impacts>

AACSB (2020) <https://www.aacsb.edu/blog/2020/march/aacsb-quick-take-survey-on-covid-19-initial-findings>

²¹ Όπως προκύπτει από τις ιστοσελίδες των ιδρυμάτων και τη συμμετοχή τους στο ηλεκτρονικό φόρουμ της ΕΘΑΑΕ.

American Council on Education (2020) College and university presidents respond to covid-19: april 2020 survey <https://www.acenet.edu/Research-Insights/Pages/Senior-Leaders/College-and-University-Presidents-Respond-to-COVID-19-April-2020.aspx>

Amour M (2020) How neurodivergent students are getting through the Pandemic <https://www.insidehighered.com/news/2020/05/13/neurodivergent-students-face-challenges-quick-switch-remote-learning>

Coursera Together: Free online learning during COVID-19 <https://blog.coursera.org/coursera-together-free-online-learning-during-covid-19/>

Crawford, J , Butler-Henderson, K , Rudolph, J, Malkawi, B, Glowatz, M, Burton, R, Magni, P and Lam, S (2020), 'COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses' , Journal of Applied Learning & Teaching, 3(1), 1-20

ENQA Statement on COVID 19 pandemic <https://enqa.eu/index.php/enqa-statement-on-covid-19-pandemic/>

ENQA, External quality assurance in the time of COVID-19. Case examples from ENQA member agencies https://enqa.eu/wp-content/uploads/2020/06/External-QA-in-times-of-COVID-19_case-examples.pdf

IESALC (2020) COVID-19 and higher education: Impact analysis, policy responses and recommendations <http://www.iesalc.unesco.org/en/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-EN-090420-2.pdf>

ILO (2020) Sectoral Brief https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/-sector/documents/briefingnote/wcms_742025.pdf

Jack A. and Smyth J (2020) Coronavirus: universities face a harsh lesson, Financial Times <https://www.ft.com/content/0ae1c300-7fee-11ea-82f6-150830b3b99a>

Kandri, S.E (2020) How COVID-19 is driving a long-overdue revolution in education <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/how-covid-19-is-sparking-a-revolution-in-higher-education/>

Karalis, T., & Raikou, N. (2020). Teaching at the Times of COVID-19: Inferences and Implications for Higher Education Pedagogy. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 10(5), 479–493.

Krisnamurthy, S. (2020) Leading—While Learning—Through a Pandemic <https://bized.aacsb.edu/articles/2020/april/leading-while-learning-through-a-pandemic>

Martin-Barbero, S (2020) COVID-19 has accelerated the digital transformation of higher education <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/covid-19-digital-transformation-higher-education/>

McKie A (2020) UK universities 'face £2.6bn coronavirus hit with 30K jobs at risk' <https://www.timeshighereducation.com/news/uk-universities-face-ps26bn-coronavirus-hit-30k-jobs-risk>

The SDG-Education 2030 Steering Committee Recommendations for COVID-19 Education Response <https://sdg4education2030.org/sites/default/files/2020-04/SDG-Education%202030%20SC%20recommendations%20-%20COVID-19%20education%20response.pdf>

UNESCO Guidances for Online Education During COVID-19 Pandemic by IITE and its partners <https://iite.unesco.org/publications/guidances-for-online-education-during-covid-19/>

UNESCO Universities tackle COVID 19 disadvantaged students <https://en.unesco.org/news/universities-tackle-impact-covid-19-disadvantaged-students>

Wahab, A (2020) Online and Remote Learning in Higher Education Institutes: A Necessity in light of COVID-19 Pandemic, Higher Education Studies, 10(3), 16-25

World Bank (2020) How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic
<https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic>

World Bank (2020) Remote Learning and COVID-19
<http://documents1.worldbank.org/curated/en/266811584657843186/pdf/Rapid-Response-Briefing-Note-Remote-Learning-and-COVID-19-Outbreak.pdf>

World Bank (2020) <http://pubdocs.worldbank.org/en/808621586532673333/WB-Tertiary-Ed-and-Covid-19-Crisis-for-public-use-April-9-FINAL.pdf>

World Health Organization <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

**Εθνική Αρχή
Ανώτατης Εκπαίδευσης**
Hellenic Authority
for Higher Education

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

